

Observatorielundens övre del

Programförslag för upprustning

December 2015

Innehåll

Inledning 3

Bakgrund
Målsättning
Medborgardialog
Åtgärder

Historik 5

Mark- och samhällshistoria
Byggnadshistoria
Riksintresse
Symbol- och personhistoria

Parken idag 12

Observatorielunden i staden
Slänter
Parkens krön och fot
Entréer och gångvägar
Funktioner

Förslag 24

Illustrationsplan
Konceptuell sektion
Krönet: Yttre gångväg, Platser, Relingen,
Utsiktsplatsen, Solsystemet, Luftallongen,
Hundrastgården, Lekterrasserna
Mötet med Drottninggatan
Gångvägar
Vegetation: Träd, Slänter, Blommor
Utrustning: Möbler, skyltning

Belysning 42

Källförteckning 50

Programmet har beställts av Norrmalms stadsdels
förvaltning (Sdf) genom Trafikkontorets park- och
stadsmiljöavdelning (TK) och utförts av Land arkitektur.
Belysningsförslag Sweco Architects.

I projektgruppen har följande personer ingått:
Ulrika Petzelius, projektledare/landskapsarkitekt TK
Anna Albrechtsson belysningsansvarig TK
My Peensalu, Britt Mattsson, Bo Höglund, Sdf
Anders Kling, Tora Bärnarp landskapsarkitekter Land arkitektur
Anna Waernborg belysningskonsult Sweco Architects

Inledning

Detta program visar ett långsiktigt förslag till utveckling av Observatorielundens övre del och slänter. Parken är tydligt separerad i två delar med skilda stilideal. Den övre delen, den så kallade Observatoriekullen, har formen av en engelsk park med slingrande gångvägar, gräsytor och trädgångar. Den bjuder på såväl lummighet, rofylldhet som utblickar över Vasastaden.

Parkens nedre del, belägen utmed Sveavägen mellan Stockholms Stadsbibliotek och Handelshögskolan, är ett av Stockholms bästa exempel på en park i funktionalistisk stil, anlagd på 1930-talet. Denna del, inklusive lekplatsen bakom Handelshögskolan, ingår inte i detta program.

Bakgrund

Besöksstrycket på Norrmalms parker är stort och med nya Hagastadens framväxt kommer andelen parkbesökare att öka ytterligare. Delar av observatoriekullen är idag hårt slitna. Belysningen är på vissa ställen otillfredsställande och parken upplevs som otrygg då mörkret faller. Slänten och trapploppen mot Gyldéngatan utgör ett undanskymt och bortglömt hörn av parken och i övriga slänter ner mot stadsbiblioteket finns behov av att utreda hur mer varierad vegetation skulle kunna etableras och utvecklas.

Öppnandet av en ny grundskola i direkt anslutning till parken medför behov av att se över och anpassa parken för ökad användning och ökat slitage.

Observatorielunden är en plats för vetenskap, kunskap och upptäckarlust. Observatoriet på kullens topp är ett av Europas äldsta och i och omkring parken finns byggnader, skulpturer samt andra mer subtila spår som bär vittne om den vetenskapliga aktivitet som pågått här sedan 1700-talet. Detta bidrar till en särskild stämning i parken, en stämning som mycket präglas av tidigare århundradens vilja att upptäcka och kartlägga det utforskade.

Målsättning

- Observatorielunden ska upplevas som en trygg och inbjudande park för såväl boende i området som för besökare från hela Stockholm samt långväga gäster från hela världen.
- Observatorielunden ska vara en park för både rofylldhet samt lek och folkliv med platser där man kan mötas.
- Parkens topografi och karaktär som en sista rest av brunkebergsåsen och bergspark ska förtydligas.
- Parkens historia ska vara väl tillvaratagen i dess olika delar. Landskapsparkens blickfång och siktlinjer skall synliggöras bättre.
- Parkens lummighet ska bevaras och gräsytor och sluttningar ska upplevas välskötta.
- Parken skall anpassas för att tåla en ökad användning och ökat slitage.

- Tillgängligheten till hela parken ska öka.
- Den biologiska mångfalden ska säkras och ekosystemtjänster i parken ska stärkas.
- Nya tillägg ska genomsyras av en vilja att upptäcka och utforska.

Medborgardialog

En dialog har hållits med allmänheten inför den kommande parkupprustningen. I april 2015 ordnade Stockholm stad en gåtur i Observatorielunden och under promenaden i parken samlades muntliga synpunkter in från ca 40 deltagare. Skriftliga synpunkter i form av ett formulär med riktade frågor samlades också in. Ett flertal personer har också ringt, postat och mailat in sina synpunkter till projektansvarig i Stockholm stad. Resultatet av medborgardialogen har sammanställts och publicerats på Stockholm stads hemsida.

Ytterligare ett tillfälle att lämna synpunkter fanns då förslaget presenterades på ett samrådsmöte i Magnethuset i parken 2015-10-20 samt på Stockholm Stads hemsida under perioden 2015-10-09 till 2015-10-30. Besökarna var överlag nöjda med förslaget.

Alla inkomna synpunkter och idéer har beaktats och i möjligaste mån arbetats in i det programförslag som tagits fram.

Åtgärder

Följande åtgärder sammanfattar hur målen skall uppnås:

- Tydliggöra parkens topografi genom en medveten gestaltning av parkens krön och fot.
- Se över parkens gångsystem, stärka kopplingarna mellan parkens övre och nedre del, mellan Drottninggatan och parken samt mellan Stadsbiblioteket och parken.
- Skapa tydliga och mer attraktiva entréer.
- Utveckla nya och befintliga platser för lek, rofylldhet, picknick, hundrastning, vila, utsikt mm. Platserna gestaltas med parkens kulturhistoriska karaktär i åtanke.
- Skapa siktlinjer och tydliga blickfång genom gallring av befintlig vegetation.
- Ta fram förnygringsförslag för trädbeståndet.
- Ta fram åtgärdsförslag för minskat slitage på gräsytor och buskage samt för vegetationsetablering på slänter
- Förbättra skyltningen.
- Förbättra belysningen.

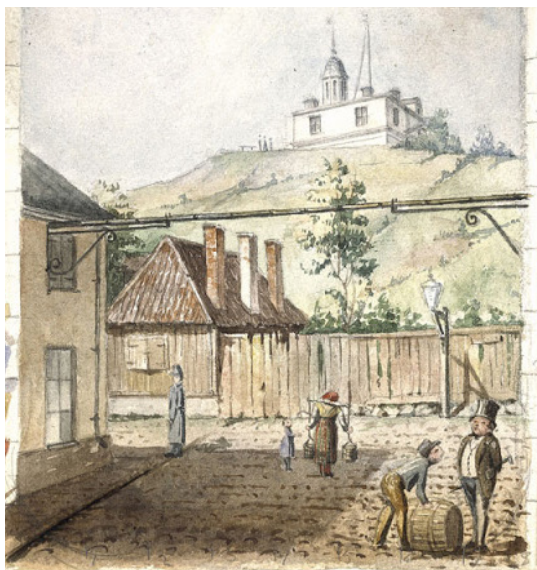
Förslagen i detta program är tänkta att förverkligas successivt. Det är viktigt att nya tillägg ska vara väl genomarbetade med hög kvalitet och detaljrikedom. En målsättning är att parkens nya tillägg får växa fram i samarbete med konstnärer, ljussättare, skolelever, forskare eller andra experter inom olika områden.

Historik

Park- och stadsbyggnadshistoria

Observatorielunden är en rest av Brunkebergsåsen, den rullstensås som delat Stockholm i en östlig och en västlig del och som starkt präglat stadens landskap och stadsplanemönster. Åsen har under århundraden grävts ur och exploaterats och Observatoriekullen utgör idag en av få plater i innerstaden där man fortfarande kan uppleva åsens höjd.

På 1700-talet beslutade man att bygga ett Observatorium i Stockholm. Brunkebergsåsens högsta punkt utsågs som en lämplig plats. Omgivningarna var då öppna och lantliga, den kala kullen var omgiven av åkrar, ängar och trädgårdar. Bebyggelsen bestod av små trähus och väderkvarnar. Staden låg ännu långt borta och ingen rök eller sot skulle skymma sikten vid observationerna.

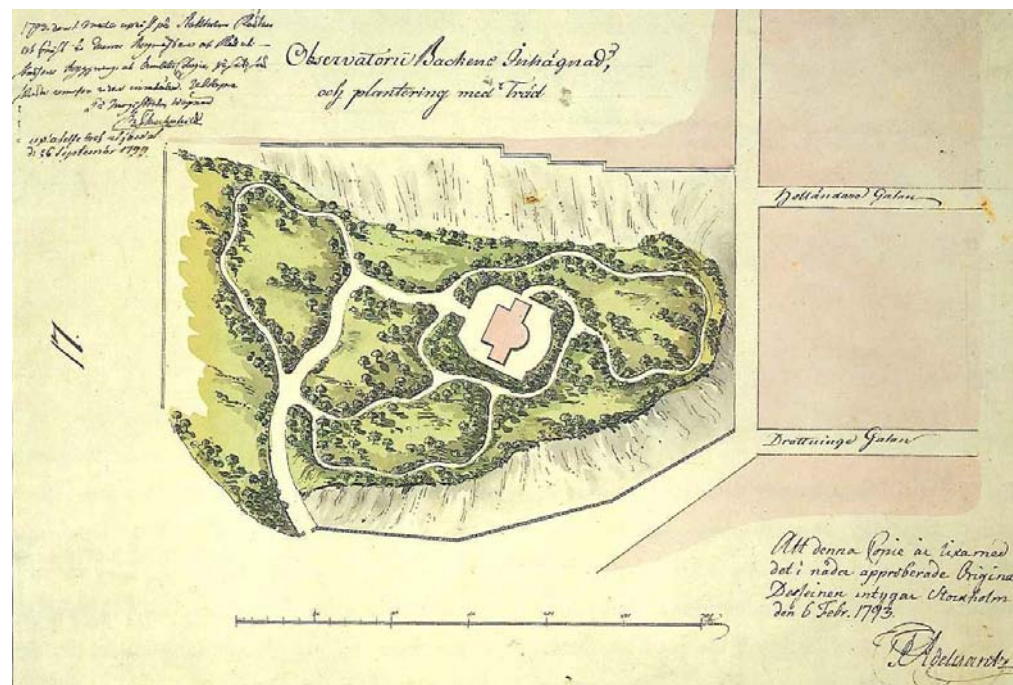

Observatoriet sett av konstnären Magnus Isaeus år 1868. I förgrunden Rensgatan. (Bild beskuren)

1753 stod Observatoriet klart. Hela byggnaden var orienterad mot söder, för att observationer skulle kunna utföras längs nollmeridianen. Astronom Pehr Wargentin blev Observatoriets förste föreståndare och flyttade in med hustru och döttrar vilka också involverades i det vetenskapliga arbetet.

Hur området runt byggnaden såg ut i början är svårt att veta. Av bevarade anteckningar kan man se att där fanns en kryddträdgård och att man så småningom uppförde ett lusthus. Astronomerna hade problem med oljud nattetid och folk stal sand och grus från området. På 1790-talet inhägnades därför hela

kullen och Carl Fredrik Adelcrantz fick i uppdrag att rita ett förslag på parkanläggning. Den främsta anledningen var att freda marken från utgrävning. Tidens ideal var den engelska parken och slingrande gångvägar, träddungar och öppna gläntor anlades på kullen. Parkens gångvägssystem ser i stort sett likadant ut än idag. På sluttningarna var det ursprungligen sparsamt med växtlighet för den fria siktens skull. Området blev ett uppskattat utflyktsmål i utkanten av staden. Drottning Josefina besökte till exempel ofta parken med sitt ekipage för promenader. Först runt sekelskiftet 1900 öppnades parken för allmänheten.

Adelcrantz plan från 1793, inspirerad av den Engelska parken. Det slingrande gångvägssystemet är princip detsamma än idag. (Bild: Stockholms Stadarkiv.)

Karta från 1751, Brunkebergsåsen har ännu en långsträckt form, Observatoriet är under byggnation, omgivningarna är lantliga med åkrar och trädgårdstomter. Kvarnen Spelbomskan är utmärkt på kartan.

Karta från 1855. Staden har börjat växa fram runt kullen. En Engelsk park är anlagd runt Observatoriet, dock ännu avstängd för allmänheten.

Karta från 1930. "Kunskapens kvarter" har omringat kullen med sina institutionsbyggnader och Stadbiblioteket är nybyggt, biblioteksparken ännu inte på plats

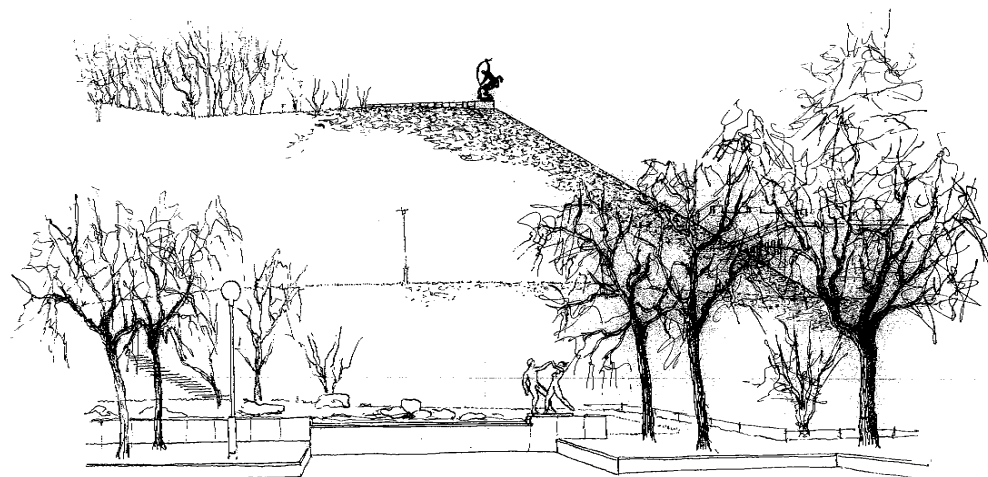
I samband med att Stadsbiblioteket byggdes ritade Gunnar Asplund i slutet av 1920-talet parkanläggningen i funktionalistisk stil på den plana ytan mellan biblioteket och Handelshögskolan. Den nästan 100 meter långa dammen kantad av pilträd anlades 1931-32, samtidigt som muren mot Sveavägen byggdes. Dessutom byggdes den stensatta bäckfåran kantad av vattenväxter i Observatoriekullens slänt. Kullen terrasserades med murar och parkvägar och trappor anlades så att man kunde ta sig upp på kullen också från öster.

Gunnar Asplunds skiss för Observatorielundens del mot Sveavägen, 1931

Erik Glemme ritade under sin tid som byråarkitekt vid Stockholms parkförvaltning en rad tillägg i parken. Där ibland platsen med bronsskulpturen 'Stegrande kentaur' (av Sigrig Fridman 1939), på krönets nordöstra hörn, samt 'Källan' rest 1947 i parkens sydöstra hörn mot Kungstensgatan.

I samband med att tunnelbanan drogs fram fick stora delar av den nedre delen av parken rivas men återställdes igen under åren 1951-52. Dammen rustades upp och fick nya trädplanteringar 2010. År 2006 tillkom den lilla lekytan i parkens övre del, 2012 rustades bäckfåran och 2014 förnyades planteringarna vid trappanläggningarna mot Kungstensgatan och Gyldegatan.

En av Erik Glemmes skisser, med skulpturen 'Stegrande Kentaur' på krönet.

Byggnadshistoria

I början av 1900-talet föddes visionen att samla forskning, vetenskap och undervisning i ett "Quartier Latin", en stadsdel präglad av den akademiska atmosfären och med Observatoriekullen som en självklar mittpunkt. I områdets sydvästra del låg redan sedan 1860-talet Teknologiska institutet och Bergskolan. När Stockholms högskolas första egna lokaler byggdes i början av 1900-talet i hörnet Kungstensgatan/Drottninggatan var närheten till Observatoriet och Tekniska högskolan det viktigaste skälet till placeringen.

På 1920-talet uppfördes sedan Handelshögskolan ritad av Ivar Tengbom. Samma decennium invigdes den juridiska och humanistiska fakultetens byggnad på Norrtullsgatan 2 (dagens Studentpalats), samt det första lamellhuset för högskolan, båda ritade av Erik Lallerstedt. Stadsbiblioteket, ritat av Gunnar Asplund invigdes 1928. De två ytterligare lamellhusen, av Lallerstedt respektive Paul Hedqvist, uppfördes på 1930- respektive 1950-talet och slöt cirkeln runt Observatoriekullen.

Observatoriekullens betydelse för stadsbilden var påtaglig och den visuella kontakten med kullen uttrycktes som nödvändig vid nybebyggelse. Då man planerade för Stadsbiblioteket var ett av kraven att byggnaden inte gavs en alltför stor höjd för att inte skymma höjden från korsningen Sveavägen/Oden-gatan.

Riksintresse

Observatorielunden är utpekad av Riksantikvarieämbetet som riksintresse för kulturmiljövården. Den utpekade miljön benämns som *Stockholms högskoleområde* och karaktäriseras av sin unika topografi i relation till sina byggnader uppförda för forskning, kunskap och vetenskap av tidens främsta svenska arkitekter.

I Stockholms byggnadsordning lyfts Stockholmsåsen fram som ett viktigt karaktärgivande särdrag, och det förordas att form och vegetation förstärks.

Parken är även som bergspark utpekad kulturhistorisk värdekärna av Stadsmuseet.

Stadsbiblioteket byggs sent 1920-tal.

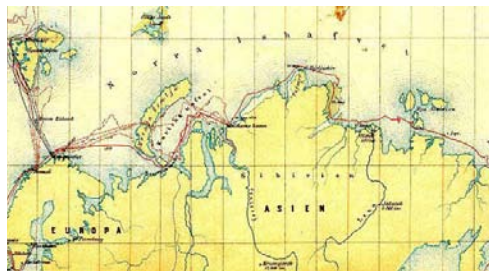
Symbol- och personhistoria

Observatorielunden är en plats för vetenskap. När Observatoriet invigdes 1753 var det ett monument över den moderna vetenskapen. Under 230 år tjänade huset som institutionsbyggnad, först för Vetenskapsakademiens astronomer, därefter för Stockholms högskolas geografiska institution. Observatoriet på kullens topp är det äldsta fungerande observatorium i Sverige och ett av de äldsta i Europa. Under 1800-talet ökade intresset för

geografi och många nya upptäcktsresor, däribland Vegaexpeditionen och Andrées luftfärd planerades på Observatoriet.

Observatorielunden av idag bär vittne om den vetenskapliga aktivitet som pågått här på olika nivåer. Observatoriet är den självklara manifestationen för detta och Stockholms universitets alla byggnader som omger parken är ytterligare ett bevis. Men det

finns även andra spår, mer subtila, som de gamla marmorstoderna som återfinns i parken på flera ställen, stoder som fungerat som plattformar för ett solsystem. Intill observatoriet finns en liten staty av polarforskningsfartyget Vega som Adolf Norden-skiöld seglade genom Nordostpassagen med 1878 - 79, en lång stenränna beskriver nollmeridianen. På kullen finns en väderstation där oavbrutna observationer pågått i snart 260 år!

Flera kända vetenskapsmän har på olika sätt kopplingar till Observatorielunden. Carl von Linné är en av grundarna till Observatoriet. Den drivande kraften var Per Elvius d.y. Han säkerställde ekonomin genom att akademien fick almanacksprivilegiet. Det blev helt avgörande för akademiens ekonomiska framsteg. Detta monopol hade akademien fram till 1972 Astronomen och statistikern Pehr Wargentin, som var en av Anders Celsius bästa studenter och som räknas som svenska folkbokföringens och befolkningsstatistikens fader, var den förste som flyt-

tade in i Observatoriet och bodde där i 30 år. Daniel Ekström, landets skickligaste instrumentmakare hade under 1700-talet sin verkstad här.

Under 1930 och 40-talets förnyelse av parken tillkom ett antal statyer som Kentauren som bidrar till parkens aura av något svärgreppbart, en svunnen era.

Allt detta samlat bidrar till en särskild stämning i parken, en stämning som mycket präglas av tidigare århundradens vilja att upptäcka och kartlägga det

utforskade. Det var en tid då alla öknar inte var utforskade, polerna aldrig besökta, växterna inte namnsatta. Från kullens topp tilldrog sig landets första ballongsuppstigning 1784, den enda medpassageraren var en katt. (Ballongen återfanns på Värmdö, utan katt).

I parkens fortsatta utveckling ska detta arv förvaltas. Nya tillägg ska genomsyras av att upptäcka och utforska.

Sveriges första ballonguppstigning från observatoriets gård, den 17 september 1784

Parken idag

Observatorielunden i staden.

Observatorielunden syns vida omkring och är en viktig orienteringspunkt i staden. Viktiga landmäken som Observatoriet och Kentauren är dock svåra att uppfatta på grund av de uppvuxna träden.

Vyer

Från Markvardsgatan (1) och Rhensgatan (2) i öster uppfattas Observatorielunden som en grön massa. Inget av Observatoriet syns från Rhensgatan (2). Från Markvardsgatan (1) kan man med lite god vilja se Kentauren. Med siktröjning skulle dessa viktiga landmärken framträda tydligare i dessa blickfång.

Från söder (Holländargatan (3) och Drottninggatan (4)) uppfattas också parken som en grön massa. Från Holländargatan (3) skymts Observatorielunden av den likaledes gröna Spökparken. Från väster - Observatoriegatan (5) skulle det vara möjligt att se Observatoriet genom röjningsåtgärder.

Från norr (Hagagatan - Odengatan) (6) är det viktigt att bibehålla parkens gröna fondverkan.

Vy från Markvardsgatan

Vy från Drottninggatan

Vy från Odengatan

Parken idag

Slänter

Observatoriekullen är en av innerstadens högsta naturliga punkter och släntar med varierande lutningar åt samtliga vädersträck. En stor del av parkens signum är de gröna slänterna som syns vida omkring. Vissa av slänterna är hårt medfarna och måste renoveras. Parken släntar kraftigt mot Sveavägen. Stora delar av slänten är grön med vissa luckor har

uppstått, främst för att parkbesökare genar upp mot högsta slänten via slänten. Där trädskiktet är mer slutet är fältskiktet mer känsligt och bar jord förekommer i högre utsträckning i dessa delar.

Observatorielunden släntar kraftigt ned mot Sveavägen.

Slänten upp mot Kentauren är extra hårt sliten. Här måste fältskiktet kompletteras med grässådd.

Slänter

Parkens krön och fot

En av de största kvaliteterna med Observatoriekullen är den storslagna utsikten från parkens krön. Här står man i jämnhöjd med Vasastadens stadssiluett. Utsiktsmöjligheten är dåligt utnyttjad och kan dramatiseras tydligare.

Ovan utsiktspunkt mot öster.

Parkens lägsta delar är behandlade på olika sätt. Välbyggda murar avslutar slänterna mot Sveavägen och Kungsstensgatan. Parkens möte med Drottninggatan är rörigt och otydligt då denna sida är belamrad av reklamskyltar, nätstängsel, telefonkiosk buskage etc.

Parkens möte mot Drottninggatan är rörigt och otydligt.

Parkens krön och fot

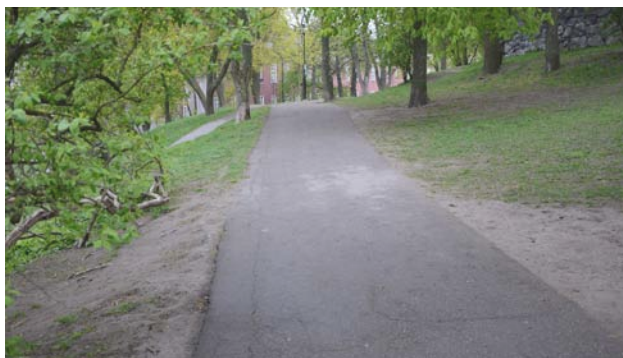
- Tydlig hantering av möte med krön resp. fot
- Otydligt möte med krön resp. fot

Entréer och gångvägar

Observatoriendens övre del har tämligen otydliga entreér. Från öster närmar man sig krönets topp på smala branta gångvägar upp längs slänten. Mot Drottninggatan, där slänterna är mer flacka, finns inga tydliga entreér.

I parken finns en mängd gångvägar, flera dragningar härstammar från parkens ursprungliga gestaltning. Gångvägarna är förhållandevis likartade och saknar inbördes hierarkier. Vissa av gångvägarna är fint anpassade då de ligger svagt nedsjukna i förhållande

till anslutande gräsytor. Andra är mer okänsligt placerade. Delar av den övre gångvägen har en fris av gatsten på den ena sidan och rännal på den andra. Upp mot observatoriet går en körväg som även fungerar som parkens huvudentré från Drottninggatan. Lutningen varierar från 5% till som mest 17%. Största delen av sträckan lutar ca 10%.

Vissa av gångvägarna är bättre anpassade i parkmiljön än andra.

Otydliga, dåligt omhändertagen entreér mot Drottninggatan

Upp mot observatoriet går en körväg som även fungerar som huvudentré från Drottninggatan.

Entréer och gångvägar

- Huvudgångväg
- Fint anpassad gångväg
- Mindre bra anpassad gångväg
- Entré som bör utvecklas

Gräsytor och träd

Parkens gräsytor är i vissa delar kraftigt slitna och stora delar består av helt bar mark. En kraftigt ökad användning av parken samt stora uppvuxna träd som skapar skugga har medfört denna situation. Parkens övre delar blir sommartid torra pga att vattnet filtrerar snabbt genom rullstensåsen. Detta bidrar också till att gräsytorerna blir extra slitkänsliga.

En trädinventering och okulärbesiktning har utförts av Abor Konsult under våren 2015. Hos majoriteten av de stora parkträden bedöms vitaliteten som mindre bra. Många av almarna är i dåligt skick på grund av almsjuka.

Ovan nedsliten gräsyta väster om Observatoriet. Nedan upptrampad del ned mot Kentauren från utsiktspunkten

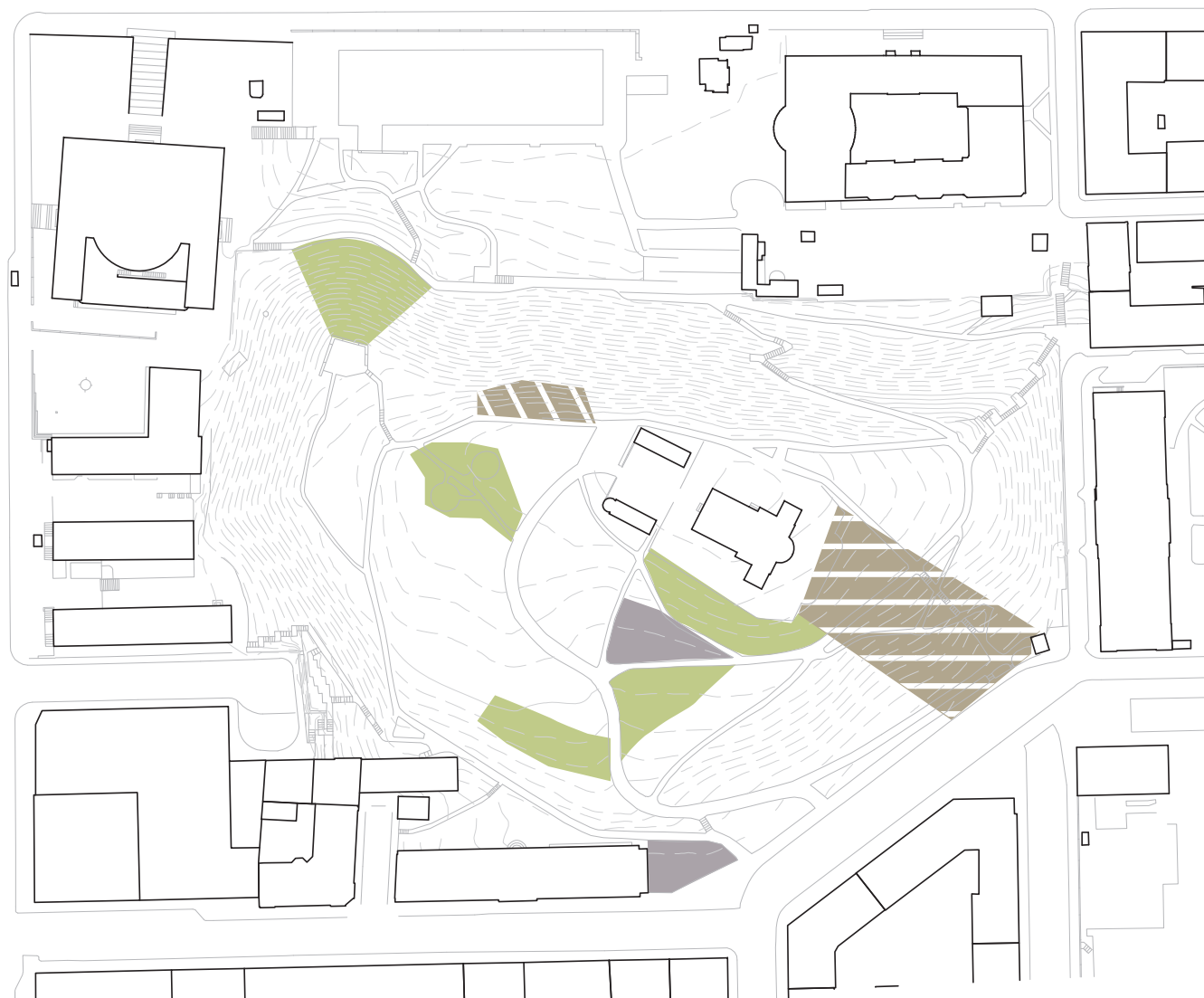

Välhållna gräsytor i parkens norra delar.

Flera almar i parken är i dåligt skick och kommer successivt tas ned.

Gräsytor och träd

- Gräsyta som bör renoveras alt nyanläggs
- Behov av siktröjning/urglesning
- Mycket sliten gräsyta, avgrusas.

Funktioner

I parken finns en rad uppskattade funktioner som picknickyta, utsiktsplats, en mindre lekplats, hundrastgård, kafé Himlavalvet och förstås själva Observatoriet.

Parkens hundrastgård ligger placerad ovanför skolan. Placeringen försvårar möjligheten att utnyttja denna del av parken för lekfunktioner. Högst upp på toppen ligger en mindre småbarnslek med en sandlåda omgärdad av staket. Observatoriet ligger avskilt från parken med syrenhäckar och staket. Innaför häcken finns en trädgårdslik anläggning med lågt slitage. Kafé Himlavalvet är viktig målpunkt i parken och är inrymt i en flygel till Observatoriet. Ett högt staket och plantering skär av mötet mellan kaféet och den grusande innergården med parken.

Parkens hundrastgård ligger placerad ovanför skolan. Högst upp på toppen ligger en mindre småbarnslek.

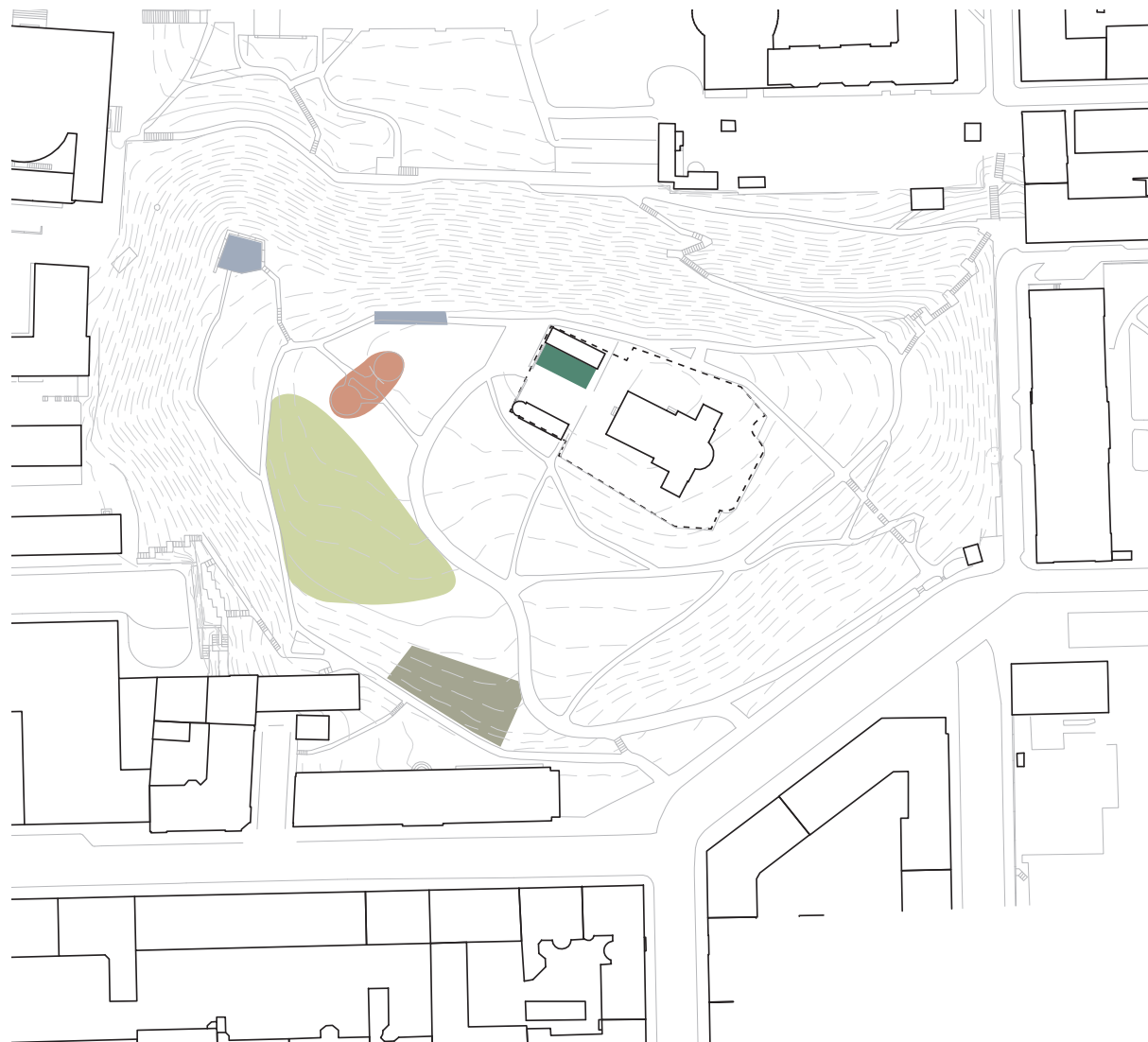

Runt Observatoriet finns en trädgårdslik anläggning.

Kafé Himlavalvet är viktig målpunkt i parken.

Funktioner

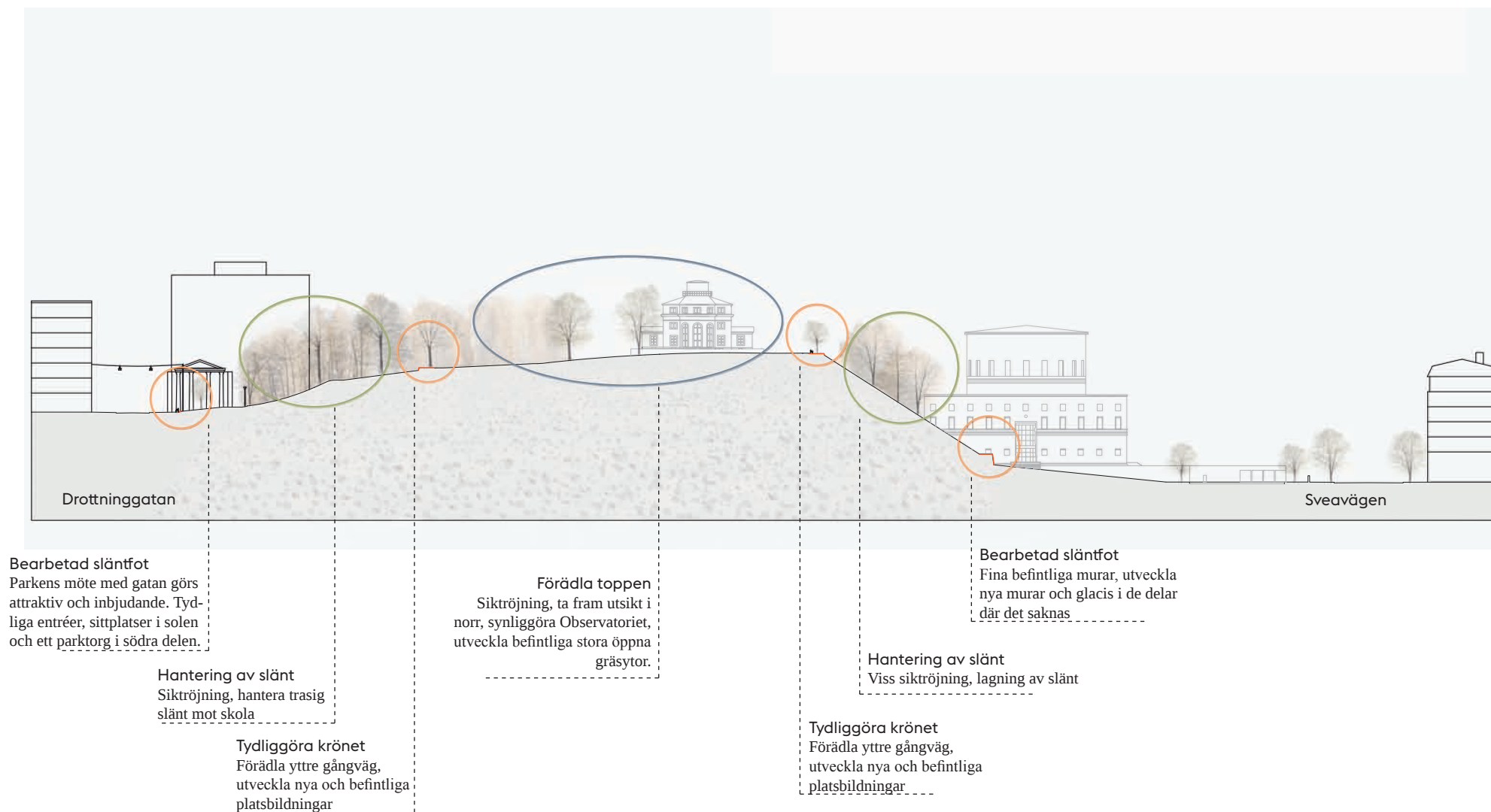

- Utsikt/uppehållsplats
- Picknick
- Småbarnslek
- Kafé
- Hundrastgård
- Fastighetsgräns

Förslag

Sektion

Insatser och funktioner

Förslag

Krönet

Yttre gångväg

Längs Observatorielundens krön skapas ett stråk med en högre bearbetningsgrad - ”den yttre gångvägen”. Delar av stråket finns redan idag, andra delar nyanläggs. Längs den yttre gångvägen ska det kunna gå att röra sig och ta del av utsikten och upptäcka platser.

Där den yttre gångvägen gränsar mot branta slänter i norr anläggs en tydlig kant liknande bild till vänster.

Del av befintlig gångväg med utformning som ska följa med hela vägen runt. Obearbetade asfaltsytor blåstras för att få fram en beläggning med patina. Stråket kantas på en sidan av en rännal och på den andra av en rad storgatsten.

Platser

Längs den yttre gångvägen anläggs ett antal platser. De har olika uttryck, representerar olika fenomen i parken och uttrycker delar av parkens historia. Den befintliga utsiktsplatsen uppgraderas med nya soffor, kanter och en helt ny markebeläggning. Platsen runt Kenturen tillgängligörs med den nya gångvägen. En ny plats anläggs i norr med ett helt eget uttryck. Hundrastgården (sid 32) och den nya grusade ytan (sid 30) knyts också till detta tema av platser. En ny lektya skapas i kanten av parkens högsta del. Genomgående för samtliga platsbildningar är en hög kvalitet i markmaterial och kanter.

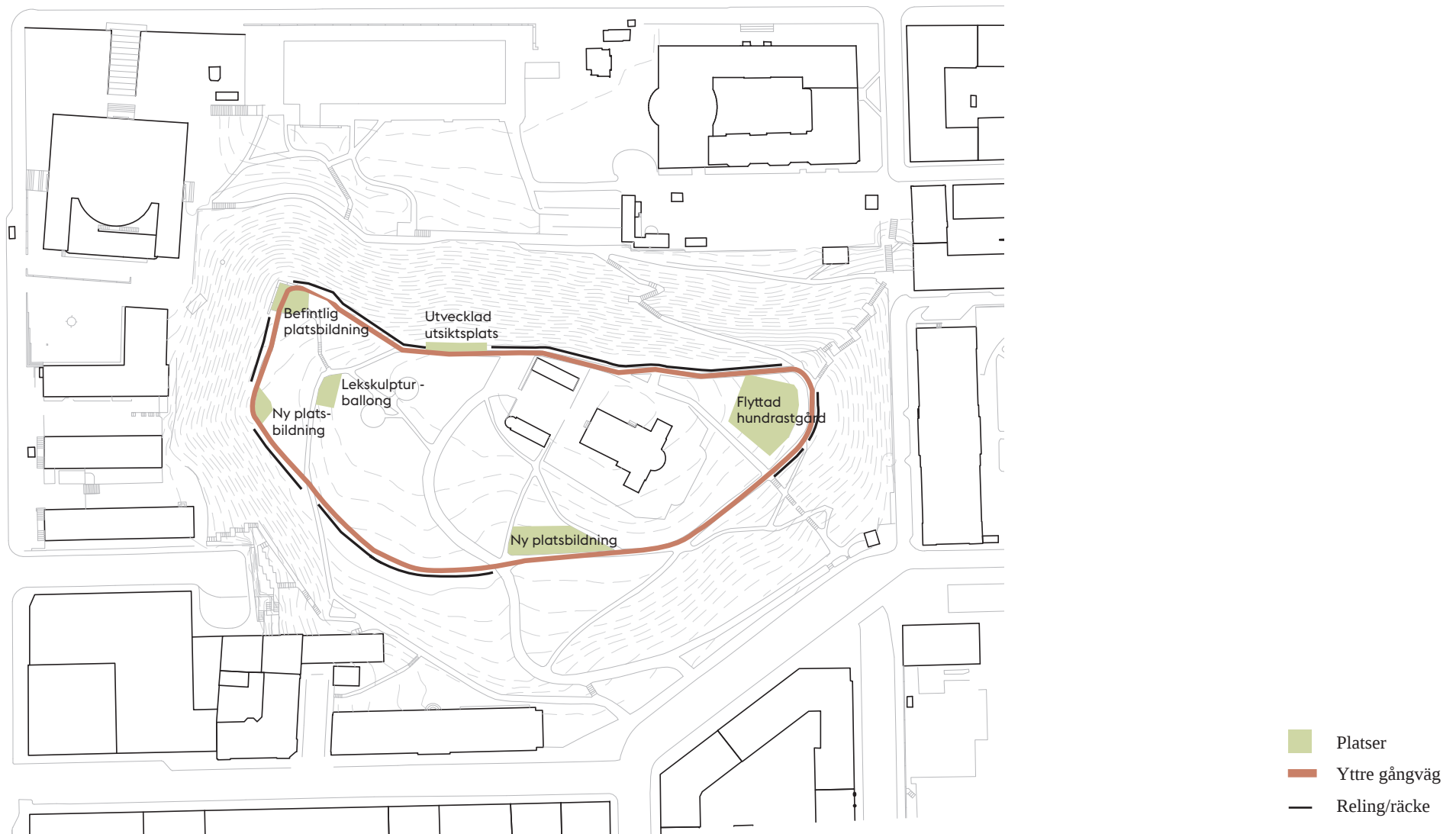
Platsen vid Kentaturen är en av de befintliga platser som knyts till den yttre gångvägen.

De nya platserna ges en hög kvalitet i markmaterial och kanter.

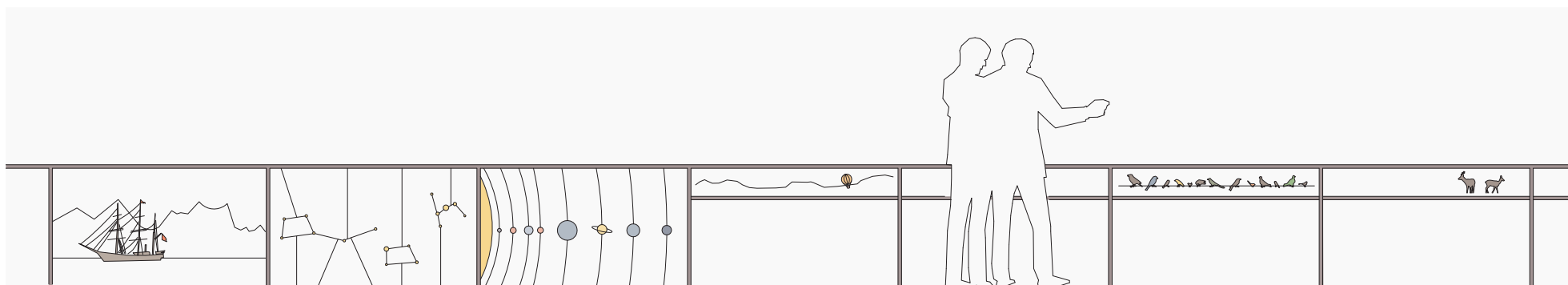

Yttre gångväg och platser

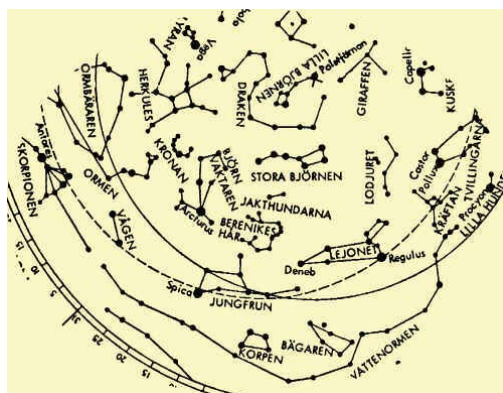

Räcket/relingen

Där den yttre gångvägen gränsar mot branta slänter föreslås ett räcke som löper likt en reling längs parkvägen. Räcket är luftigt nedtill och innehåller i den övre delen en bård med figurer vilka representerar teman från parkens historia. Vid de allra brantaste partierna får räcket en tätare utformning. Utsmyckningen bär på kunskap om tid, rummen och meteorologiska studier som genomförts i Observatorielunden.

Vid branta slänter föreslås ett räcke som löper likt en reling längs parkvägen. Räcket innehåller figurer som representerar teman från parkens historia.

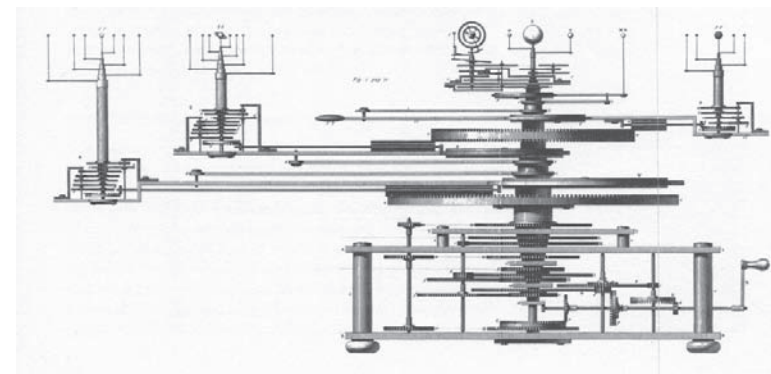

Utsiktsplatsen

Högst uppe på Observatoriekullen ligger en utsiktsplats som är en av Stockholms finaste. En uppgradering av platsen sker med nya bänkar, kanter och ett konstfullt markmaterial. Platsen är tänkt att ligga lite nedsänkt i förhållande till parken som sektionen visar. Man når platsen tillgängligt via den yttre gångvägen. Platsen förses med utsiktsskikare.

Utsiktsplatsen som den ser ut idag. Vasastadens taklandskap ligger på samma nivå som kullens krön.

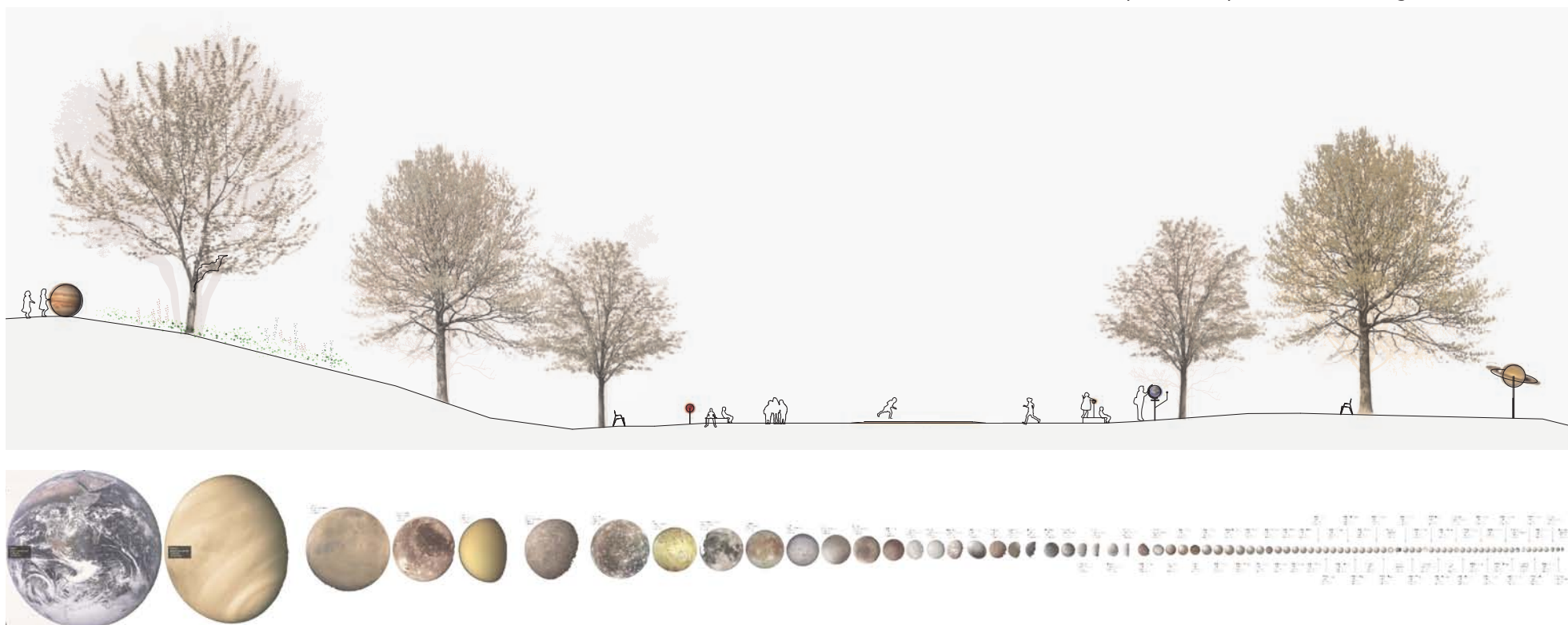

Solsystemet

I Observatorielunden har det tidigare förekommit representationer av solsystemet. Marmorstoderna, vilka utnyttjades som podier för planeterna, är en rest av detta. Ett nytt solsystem föreslås där planeterna sprids över parken från en centralpunkt med en sol i mitten. Själva solen markeras ut i marken på en plats nedanför observatoriet. Planeterna är tänkta som smycken i parken. De förekommer med olika materialitet, en del upplysta, vissa placeras direkt på marken, andra är upplyfta på piedestaler.

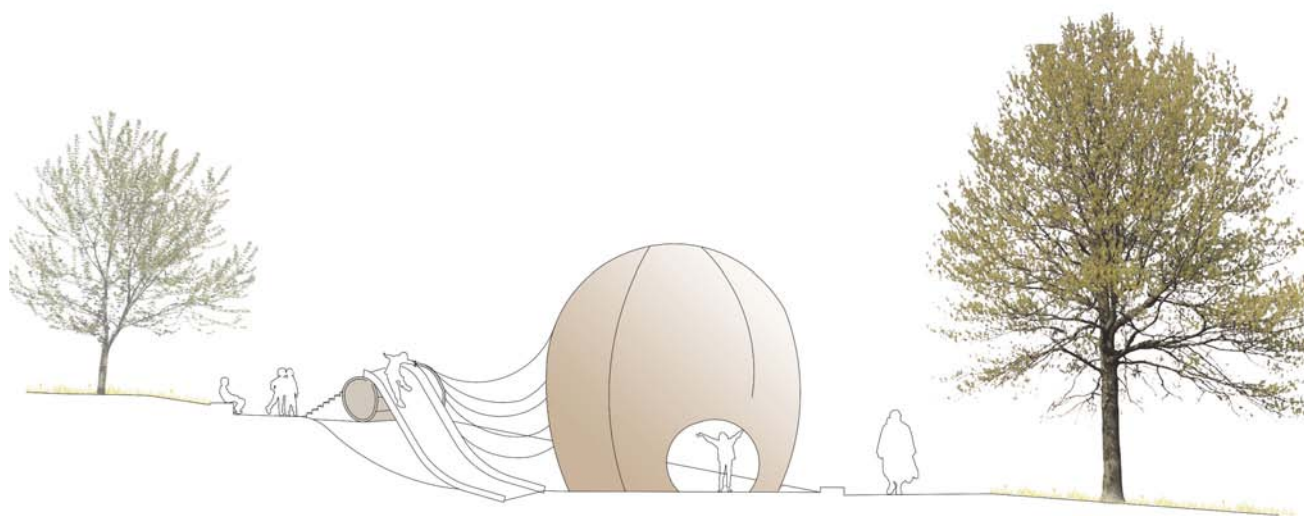
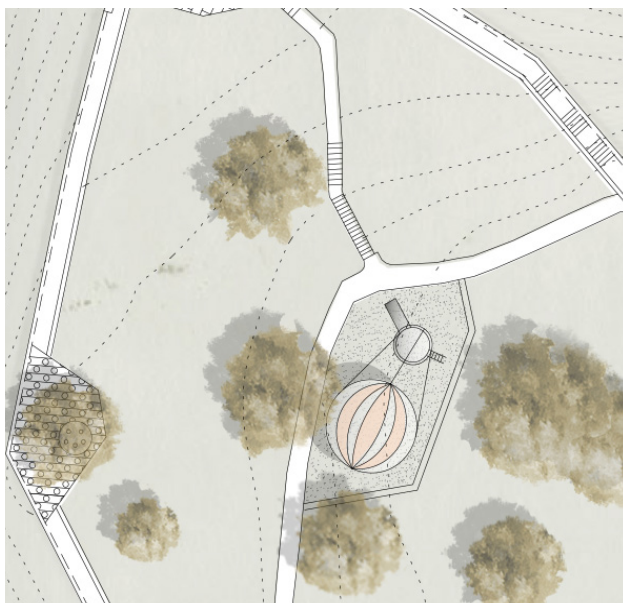
Platsen får en konstfull markbearbetning.

Luftballongen

En lekskulptur i form av en luftballong föreslås uppe på kullens krön. Ballongen placeras i den lilla slänten ned mot Kentauren. Från ballongens sittkorg kan man åka rutschkana eller klättra ned mot den lägre placerade ballongsfären. Sfären ges en transparent utformning för att undvika att platsen blir ett tillhåll. Denna går att gå in i. Kvällstid belyses sfären innifrån med ett svagt sken.

På Observatorielunden tilldrog sig landets första ballongsuppstigning 1784. Här planerades även Andrées ballongfärd till Nordpolen i början av 1900-talet.

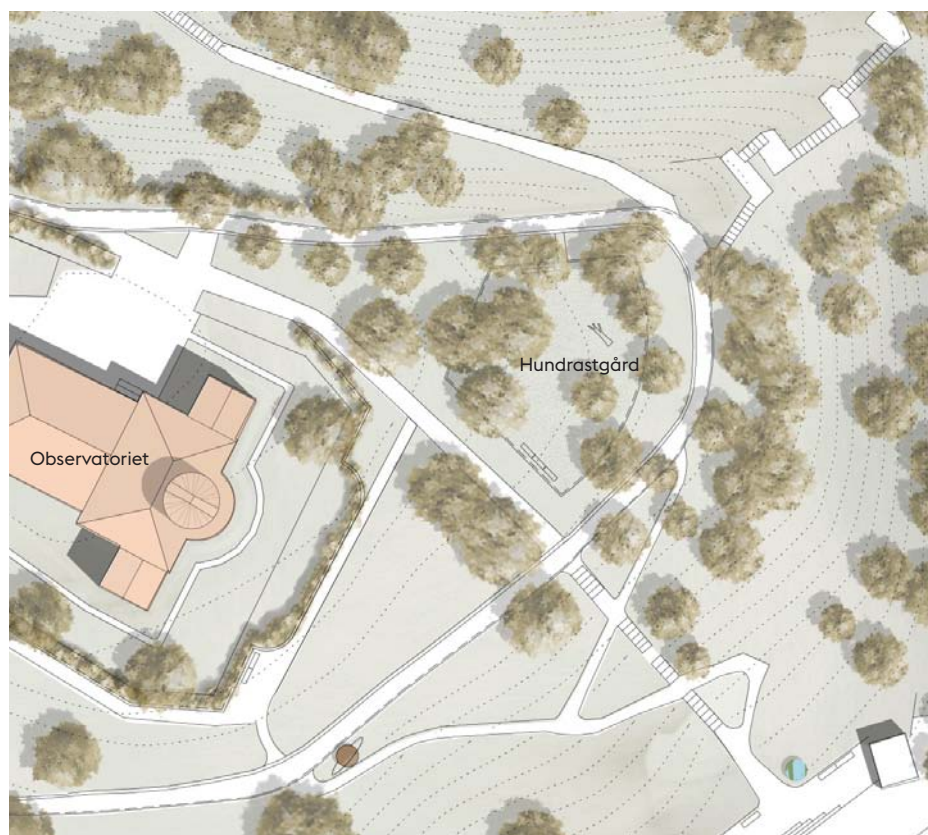

Hundrastgården

En ny hundrastgård som ersätter den befintliga placeras i södra delen av parken. Hundrastgården motsvarar i storlek dagens och placeras in mellan befintliga parkträd. Placeringen av hundrastgården i ett nytt läge är ett sätt att aktivera denna del av parken och frigöra den sydvöstra slänten för nya aktiviteter.

Hundrastgården fyller en viktig social funktion och är viktig ur ett trygghetsskapande perspektiv. Den utformas med ett flertal sittplatser och bra belysning. Hundrastgården placeras på ett sådant sätt i parken att den inte blir för dominant. Ett genomsiktligt staket omgärdar platsen. Befintliga parkträd som står utanför och inne på hundrastgården tonar ned det vi-

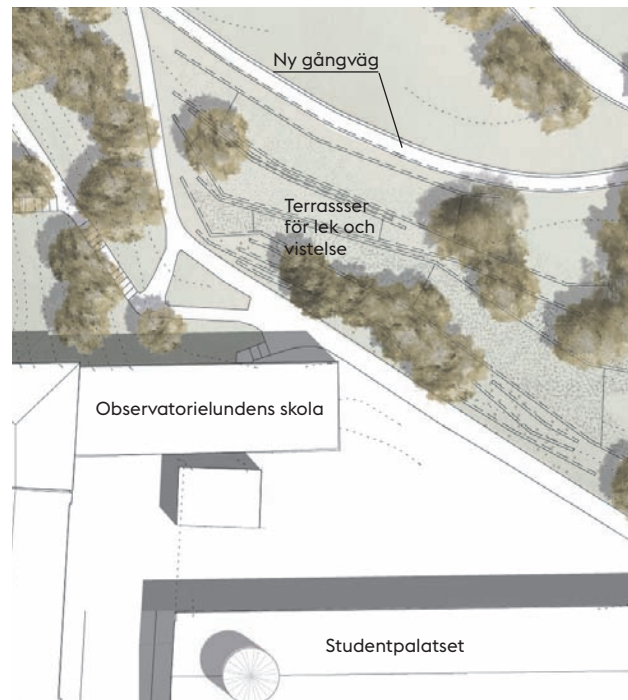
suella intrycket. Den grusade hundrastytan placeras på en lägre nivå i förhållande till omgivande park. En vinklad kanststen skiljer gruset från gräset.

Hundrastgården placeras på ett sådant sätt i parken att den inte blir för dominant.

Terrasser för lek och vistelse

I slänten ned mot skolan och Studentpalatset anläggs platser för lek och vistelse. Här ligger idag hundrastgården. Stora delar består av branta partier som är hårt slitna och söndertrampade. Ett system av plana ytor byggs upp i slänten av lägre murar. På dessa terrasser arrangeras olika lekfunktioner som sandlådor, mindre klätterställningar och balanslek. En ny gångväg anläggs ovanför partiet som avgränsar lekytan mot resten av parken.

Grästerrasser. Referens från Sandgrundsparken (Sweco)

Mötet med Drottninggatan

Observatoreilunden är idag hårt sliten i sitt möte mot Drottninggatan. Gatan är mycket bred på denna sträcka och föreslås smalnare av med cirka 4 meter. Detta skulle möjliggöra en generös gångbana kantad av sittplatser utmed hela parksidan samt att parken kan växa med ca 2,5 meter i västra delen av sträckan. En ombyggnad av Drottninggatan sektion ingår dock inte i parkupprustningsprojektet utan måste samordnas med andra pågående projekt i staden.

De två entréerna får en ny mer inbjudande utformning. Närmast Studentpalatset föreslås ett nytt entrétorg med blomsterplanteringar, lekskulptur och möjlighet för en mindre kafékiösk. Vissa av träden är i dålig kondition och tas bort så att en fri siktlinje skapas upp mot Observatoriet på kullens krön. Parkområdet närmast gångbanan rensas på skyltar, telefonkiösk och buskage. Entrén närmast den befintliga korvkiöskens görs mer tillgänglig med mer fri yta, nya trappsteg och en ramp.

Entrétorget får en lekskulptur inspirerad av naturaliekabinettet inne på Observatoriet. (Referensbild)

Blomsterplanteringar i form av perenner och vårlökar med anor från Linnés dagar.

Vid parkentrén ges möjlighet för en kafékiösk (Referensbild från Mosebacke Torg)

Gångvägar

Idag finns i Observatorielunden en mängd olika gångvägar som sinsemellan är lika och utan inbördes hierarki. I förslaget åtskiljs olika typer av gångvägar för att skapa en tydligare struktur och orientering i parken.

"Huvudstråk" och "viktiga promenadstråk" ska alltid utformas med rader av gatsten mellan asfalt och gräs. Gångvägarna ligger nedsänkta i förhållande till omgivande park.

1. Huvudstråk:

Huvudstråk och angoringsväg upp till Observatoriet. Ligger kvar i nuvarande läge. Uppgraderas i nedre delen med stenfris och vid behov rännal mellan gräs och asfalt. Parkens topografi medger inte tillgänglighetsanpassad lutning utmed hela sträckan, men de brantaste partierna förses med handledare och parksoffa. Stråket är belyst och möjligt att snöröja.

Det är viktigt att detta stråk regleras som parkväg och förses med till exempel en låsbar pollare. Endast fordon med tillstånd skall använda vägen.

2. Viktigt promenadstråk:

Delvis ny yttre gångväg ger möjlighet att tillgängligt röra sig längs krönets topp. Stråket kopplar till de viktigaste platserna uppe på kullen. Uppgraderas med stenfris mellan gräs och asfalt. Belyst och möjligt att snöröja

3. Viktigt parkstråk:

Gångvägar som kopplas mot entrér till Observatorielunden. Asfaltsbelagda. Belysta. De delar som ej består av trappor är möjliga att snöröja.

4. Underordnad parkväg:

Mindre stigar. Asfalt eller grus. Ej belysta förutom effektbelysning i vissa punkter. Snöröjes ej. Ny terrängtrappa vid kentauren förbättrar tillgängligheten mellan parkens övre nivå och den nedre.

Gångvägar

- 1. Huvudstråk
- 2. Viktigt promenadstråk. Upplyst och snöröjs.
- 3. Viktigt parkstråk. Länk- entré
- 4. Underordnad parkväg - stig

Vegetation

När Carl Fredrik Adelcrantz på 1790-talet fick i uppdrag att rita en park på Observatorielkullen var tidens ideal den Engelska parken. Stilen ville efterlikna den ”ofördärvade naturen”, samtidigt som man strävade efter att arrangera pittoreska landskapsbilder och utblickar komponerades som tavlor. Ett huvuddrag var att förstärka och komplettera de landskapliga förutsättningar som fanns naturligt givna. På Observatorielkullen anlades slingrande gångvägar, trädgångar och öppna gläntor. På slänterna var det sparsamt med vegetation för den fria siktens skull.

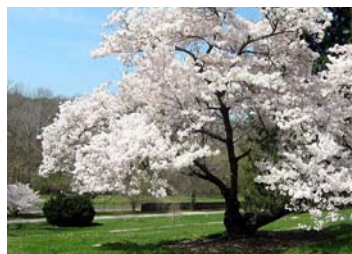
Trädbeståndet föryngras med tidstypiska arter som t. ex ask.

Träd

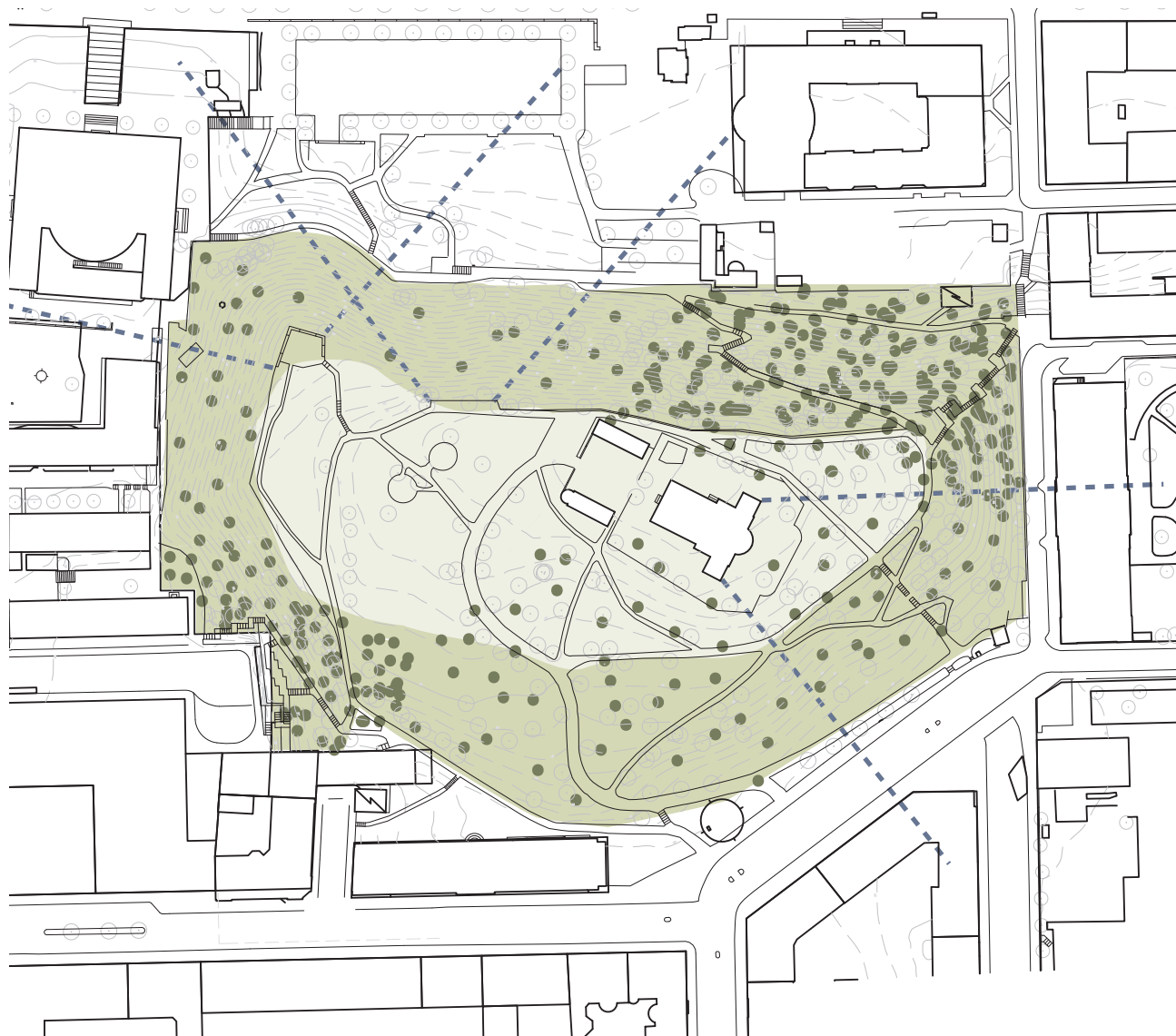
Parkens träd har vuxit sig stora och parken är på många håll väldigt skuggig. Ett flertal träd är också i dåligt skick och vissa almar är drabbade av almsjukan.

I parkens skuggigaste delar föreslås att vissa träd tas ner för att skapa mer soliga vistelsezoner, bättre förutsättningar för gröna gräsytor samt utblickar. Parkens viktigaste blickfång som Observatoriet och Kentauern lyfts fram. Delar av trädbeståndet föreslås också succesivt bytas ut. Träden placeras i enlighet med den Engelska parkens formspråk, i dungar och med ett spel mellan öppet och slutet. Tidstypiska arter som t. ex ask, bok, kejsarlind och parklind används och träd med karaktär som flerstammighet eller ovanligt växtsätt föredras.

I parkens nyare delar i anslutning till Stadsbiblioteket, nedanför Kentauern föreslås arter med blomning och växtsätt som för tankarna till nyklassicism.

Öppet och slutet

Öppet/slutet

- Öppet soligt, vistelseyta
- Halvöppet, vistelseyta
- Öppet Slänt
- Halvöppet, Slänt
- Slutet, slänt
- Viktig utsikt/siktlinje

Slänter och gräsytor

Att hålla de branta slänterna gröna och vackra är en utmaning. Träden i slänterna är frösådda och deras rötter hjälper till att binda jorden. Samtidigt försvårar lövskuggan för ett grönt markskikt.

Det som orsakar mest slitage på slänterna är att människor rör sig här. För att förhindra detta föreslås förutom en ny smitväg i form av trätrappa att glacisen mot gångvägen i parkens nedre norra del kompletteras. Buskar, t.ex klätterrosor, olvon och snöbollsbuske planteras för att pryda, skydda och binda slänterna. I samband med etablering kan nätstängsel placeras i extra utsatta partier, dock en bit ifrån glacisen och gärna dolt i blommande buskage.

De plana gräsytorerna i parken är också illa medfarna som en följd av hårt slitage och skugga från stora uppvuxna träd. Att parken är anlagd på en rullstensås innebär också att marken är torr och vilkoren för gröna gräsmattor tuffa. Satsning på fler lektyr och nedtagning av större träd för att få in mer sol i parken är åtgärder som föreslås för bättre kvalitet på gräsytor.

Vid sidan om detta bör ett skötsel- och etableringsprogram för gräsytor och slänter i parken tas fram.

Observatorielunden med japansk klätterros, Rosa multiflora, och skulpturen Kentauren i foden. (Foto: Ingemar Gran 1962, Stockholmskällan, Stockholms Stadsmuseum)

Blomsterprakt

På våren lyser parkens syd- och östvända slänter blåa av scilla. Vårlockar föreslås planteras i parkens övriga slänter. På det nya entrétorget mot Drottninggatan samt vid Observatoriets flyglar föreslås rabatter med perenner och lökar från Linnés dagar, gärna med informationsskyltar, som en liten bota-

Biologisk mångfald

Observatorielunden har för att vara en park i innerstaden ett rikt djurliv. Parken är ur ett biologiskt perspektiv en ganska typisk innerstadspark med klippta gräsytor, stora lövträd och ganska lite buskage. Det som skiljer den från andra parker är dock den stora slänten ned mot Sveavägen och Odenplan. Här har en helt annan typ av biologiskt liv fått utvecklas sig relativt fritt med spontant uppkomna buskage och en riklig mängd blommor och långgräs vilka gynnar en rik insektsfauna som i sin tur attraherar mycket fåglar. Till detta bidrar den extensiva skötseln av slänterna vilka slås några få gånger per säsong.

I Observatorielunden utmärker sig särskilt fågel-faunan. Ingen regelrätt inventering har gjorts men Nötväcka, Talgoxe, Blåmes, Björktrast, Koltrast, Bofink, Svarthätta, Årtsångare häckar med ett flertal par. Duvhöks ses jagat frekvent över parken. Troligtvis häckar även Trädgårdssångare, Större hackspett, Grönfink, Lövsångare, Ringduva, Svartvit flugsnappare och Stare i parken. Under försommaren 2015 hördes Härmsångare och Kärrsångare sjunga i parken, två mycket ovanliga arter innanför tullarna.

På vår och höstar rastar förhållandevis stora mängder trast och småfågel, särskilt i slänterna. På vattenspeglarna ned mot Sveavägen övernattar sommartid stora mängder skratt- och fiskmås. Vintertid finns i Observatorielunden två matningsplatser för fåglar, en på den över delen och en på den undre. Dessa gör att det finns mycket fåglar även vintertid i parken.

Summa summarum är det viktigt att värna floran och faunan vid en fortsatt utveckling av parken. Sköts slänterna i den omfattning som görs idag samt att en viss mängd död eller döende ved kan lämnas här finns goda förutsättningar till ett fortsatt rikt djur och växtliv.

Utrustning

Möbler

Observatorielundens sittplatser utgörs av en klassisk typ av parksoffa, typ Stockholmssoffan. Sofforna förses med armstöd. Sittplatserna koncentreras till vissa lägen. På utsiktsplatsen tas en specialframtagen sittmöbel fram som bygger på den klassiska soffans principer.

Placering av skräpkorgar (Big belly) ska ske med omsorg om siktlinjer och rumsligheter i parken.

Skyltning

Observatorielunden bär på en viktig och mångfacetterad historia. Informationsskyltar tas fram som informerar parkbesökarna om denna historia. Skyltarna utformas i enlighet med skyltpolicy för stadens parker och placeras längs den yttre gångvägen och vid vissa av entrépunkterna. Innehåll och antal bestäms i en fortsatt process.

Observatorielundens sittplatser utgörs av en klassisk parksoffa, typ Stockholmssoffan. Sofforna förses med armstöd.

Belysning

Bakgrund

Detta program är framtaget på uppdrag av Trafikkontoret som i samarbete med Stadsdelsförvaltningen planerar en upprustning av Observatorielundens övre parkdel.

Nuvarande belysning

Observatorielunden har idag traditionell parkbelysning, alltså stolpar som är cirka fyra meter höga med parkarmaturer. Stolparna är placerade längs gångstråken. (Modellen är Selux Saturn, och ljuskällor varierar lite, både metallhalogen samt LED används).

Utöver denna belysning finns också strålkastare som riktas upp mot Observatoriekullens slänt samt mot skulpturen Kentauren.

Vid inventeringen upplevdes parken relativt mörk. Flera av armaturerna var trasiga. LED-armaturerna fungerar dåligt, de både bländar och har en begränsad ljusbild.

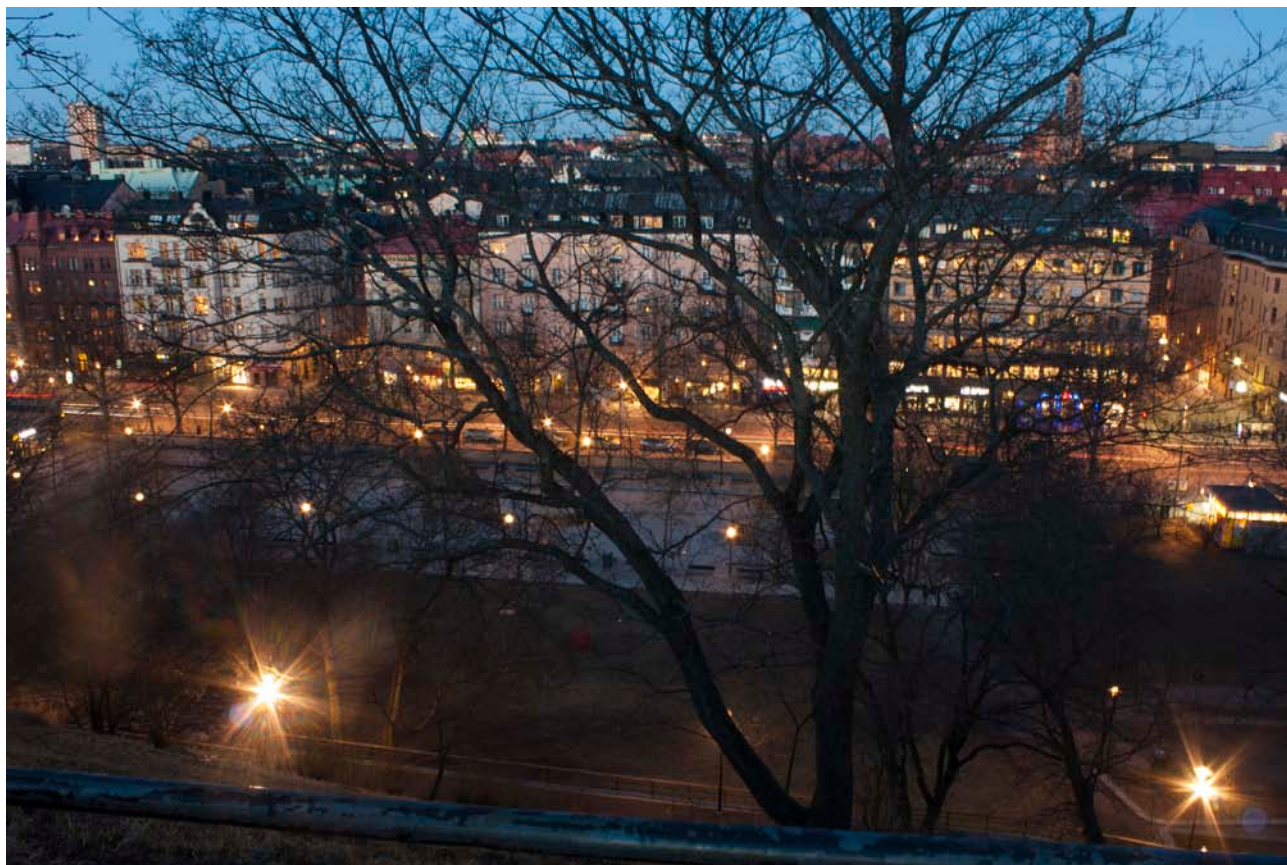
Ett annat problem är bländning från den effektbelysning som är placerad vid Observatoriekullens släntfot. Om man befinner sig vid krönet av kullen där det finns fantastiska utblicksmöjligheter är bländningen mycket påtaglig.

Dessa iakttagelser framkom även från allmänheten vid den gåtur som arrangerades 16 april 2015. Där det också framkom att ljussituationen upplevdes bidra till upplevd otrygghet eftersom både de låga ljusnivåerna och bländningen förhindrade en god överblickbarhet.

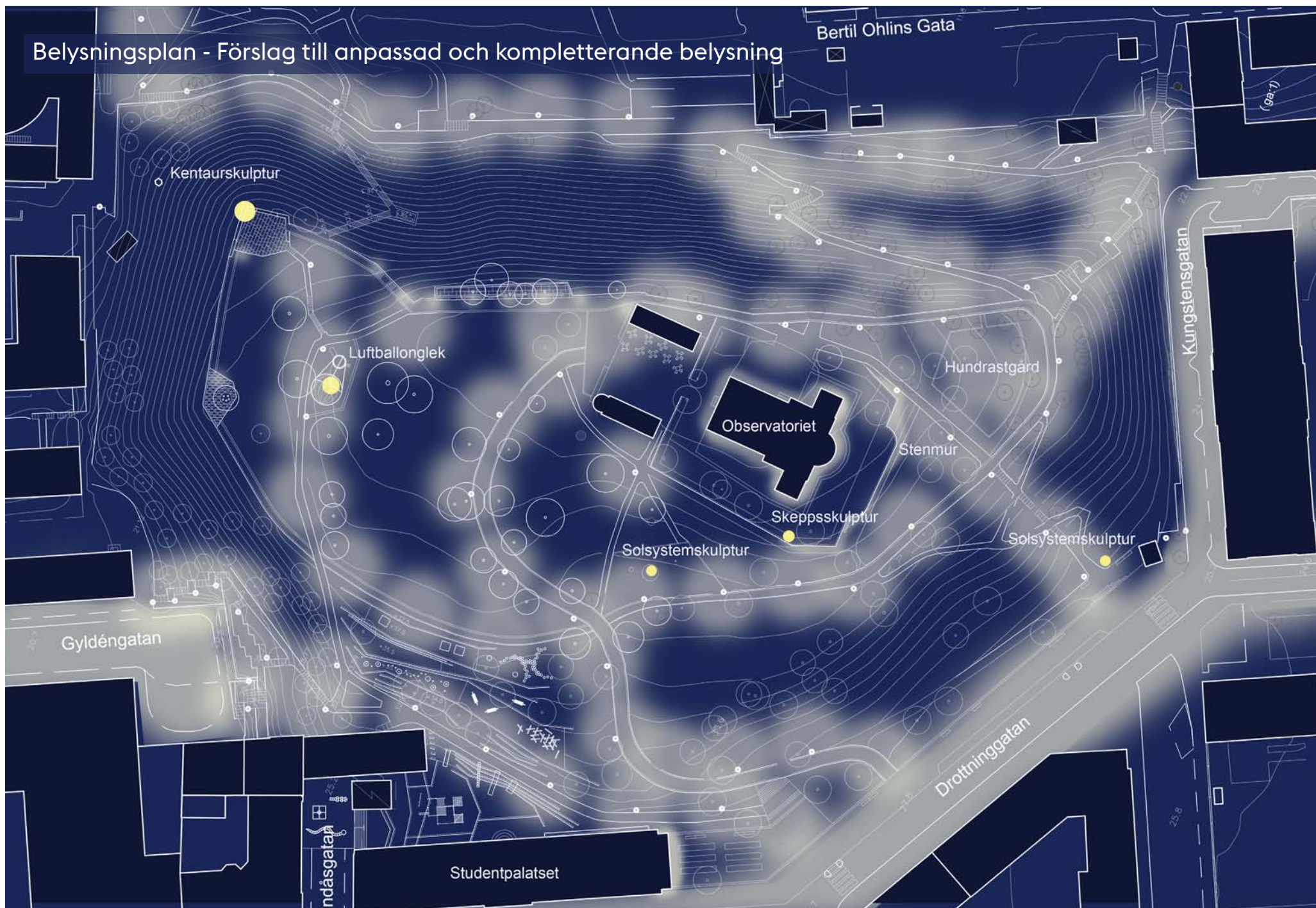
I ett möte med en representant från amatörastronomföreningen STAR framkom också frågan om otrygghet. Med tanke på parkens historiska användning som fortfarande pågår genom amatörastronomernas verk-

samhet känns det angeläget att anpassa upprustningen av belysningen så att ljuset stör observationer av himlakroppar/fenomen så lite som möjligt.

En av Observatoriekullens stora kvaliteter är de fina utblickarna. Tyvärr blir man kraftigt bländad av de strålkastare som sitter på parkstolparna nedanför slänten. Denna belysning måste justeras eller tas bort, så att man kan njuta av utsikten utan bländning.

Belysningsplan - Förslag till anpassad och kompletterande belysning

Förslag

Parkvägarna och parkens entréer

Parkvägarnas belysning ska förbättras. Nya armaturer av modellen Park 26 med LED, eller 35W metallhalogen ska användas på 4 meter höga stolpar. Vid särskilt viktiga noder och vid entréer mot ljusare miljöer ska ljusnivån vara högre.

Detta medför att entréerna blir tydligare, men också att man får en mjukare övergång till lägre ljusnivåer så att ögat hinner adaptera bättre.

Entréernas högre ljusnivåer kan åstadkommas genom att antingen ha en tätare stolpplacering, eller genom att komplettera stolparna med strålkastare som riktas mot lämpliga objekt. På grund av ljusföroreningsrisken ska inga armaturer riktas uppåt mot träd eller andra glesa objekt.

Närbild på Park 26 i Stockholmsgrönt, RAL 6009.

Stolparna måste kompletteras och lägena justeras på vissa ställen så att de står max 20 meter ifrån varandra. Ny gångvägssträckning ska också få parkbelysning så att en upplyst slinga vid kullens grön blir sammanhängande upplyst.

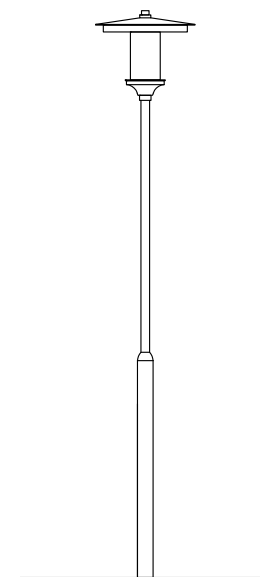
Det nya trapploppet som planeras längs slänten ska inte vinterunderhållas, och föreslås därmed inte heller vara belyst.

Befintlig belysning som har samma skala som den föreslagna belysningen.

Färg på stolpar och armaturer: Svart RAL 9005. Stolpmodell avtrappad.

(Nuvarande stolpar är svarta och från 1998).

Principskiss på armaturen Park 26 på en avtrappad parkstolpe.

Kullens krön och utblick

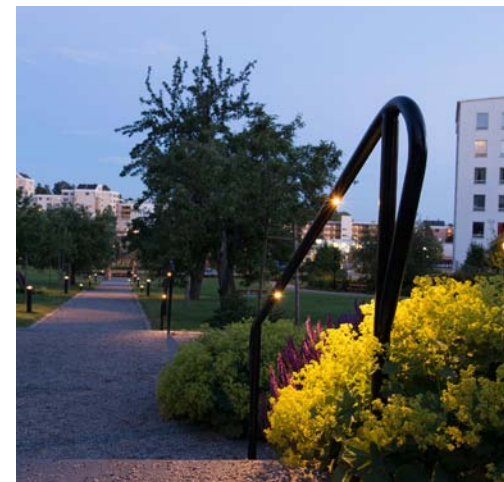
För att man kvällstid ska kunna blicka ut över stadslandskapet från Observatoriekullens krön utan att störas av lampor bör stolparna placeras med omsorg och på vissa platser kompletteras med infälld räckesbelysning. Ljuset ska vara väl avbländat och utrustningen måste vara robust och svårvandaliserad. Det måste också vara bra spridning på ljuset, så att platserna inte upplevs för mörka.

Att avstå från högre ljuspunkter påverkar möjligheten att läsa av ansikten, vilket kan påverka trygghetsupplevelsen, därför är det viktigt att stråk som används som passage har parkstolpar, som med sin högre ljuspunktshöjd kan ge ljus i ansiktshöjd. Särskilt viktig är passagen bakom kaféet, som kan upplevas trång och otrygg.

Befintlig effektbelysning på åsbranten vid Observatoriekullen ska justeras så att man undviker bländning. Praktiska prov på plats måste utföras för att undersöka hur man på bästa sätt kan fortsätta att belysa slänten och / eller glaciser och murar utan att skapa bländningsproblem.

Befintlig effektbelysning på Kentauren måste också ses över, så att det blir möjligt att blicka ut från platsen utan att bli bländad. I dag finns en strålkastare monterad på en stolpe nedanför kullen som ger kraftig bländning, om man befinner sig uppe på utsiktsplatsen. (Det finns också belysning som är monterad på utsiktsplatsen för att lysa upp skulpturen, men den fungerade inte vid inventeringen). Skulpturen är verkligen värd att lyfta fram med ljus, så att den syns för betraktare nedanför kullen, men de topografiska förutsättningarna gör att risken för bländning stor. Noggranna studier genom praktiska fullskaleprov krävs för att avgöra om det är möjligt utan att blanda dem som står vid utsiktsplatsen.

Att kunna se kullens krön från Observatorielundens lägre del och från Sveavägen kvällstid genom att räckets är belyst är en kvalitet som skulle kunna utredas närmare i ett senare skede. Lösningen beror på hur räckets kommer att utformas. Det skulle till exempel kunna göras med hjälp av infälld punktformig LED-belysning i räckets överliggerare.

Räckesbelysning infälld i handledare från Fox design.

Nedan till höger: Utblick mot stadsbiblioteket med Kentauren, (skulptur av Sigrid Fridman 1939) i förgrunden. Skulpturen är effektbelyst, men vid inventeringstillfället fungerade inte belysningen som är monterad uppe på kullen.

Ny effektbelysning

För att skapa bättre orienterbarhet och en upplevelse av att parken är ljus bör vertikala ytor belysas. Förslagsvis belyses de vackra murarna runt observatoriet genom strålkastare med glaslinser som ger smal ljusbild. Armaturerna placeras på parkstolparna där det är möjligt att samordna belysningen.

Observatoriet är en fin byggnad som förtjänar att lyftas fram med ljus. För att undvika att montera något på den gamla och kulturhistoriskt värdefulla byggnaden som riskerar att förfula intrycket dagtid måste uppåtriktade armaturer accepteras. Detta ljus bör i så fall det stör observatorieverksamheten gå att styra så att amatörastronomerna kan slå av ljuset vid behov. Ljuset på fasaden ska vara ett upplättningsljus, och ljus inifrån byggnaden som finns idag ska bevaras. Observatoriet tillhör Kungliga Vetenskapsakademien och ljussättning av fasad ska diskuteras vidare i nästa skede.

Studentpalatset ligger längs med Observatorielundens västra sida, och gömmer parken från Drottninggatan sett. För att rama in parkentréerna och öka det vertikala ljuset skulle det visuellt vara bra om Studentpalatsets södra gavel var varsamt ljussatt. Akademiska Hus äger fastigheten, och frågan måste naturligtvis lyftas med fastighetsägaren. En eventuell ljussättning ska utredas i nästa skede.

All fasadbelysning är också bygglövspliktig.

Studentpalatsets gavel i nyklassicistisk stil som skulle kunna ljussättas för att rama in parkens entréer från Drottninggatan.

Närmast till vänster är ett fotomontage som visar hur en ljussättning skulle kunna se ut. Till höger visas bilden i omanipulerat skick.

Observatoriets södra fasad, med sina stora fönster.

Foto: Holger Ellgaard. Licensierad under CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons - https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Observatoriet_Vegamonumentet_2013.jpg#/media/File:Observatoriet_Vegamonumentet_2013.jpg

Foto: Anna Waernborg

Vegamonumentet vid Stockholms gamla observatoriet av Ivar Johnsson. Kvällstid är monumentet svårt att upptäcka, eftersom det är placerat på en av de mörkaste platserna i parken och dessutom omgiven av frodig vegetation.

Vegamonumentet är placerad vid gamla observatoriet, på en ganska undanskyddad plats. Genom en försiktig ljussättning skulle verket bli mer framträdande, och parken får en ökad detaljeringsgrad kvällstid som både gör den mer spännande att vistas i och skapar en orienteringspunkt. Hur en eventuell ljussättning ska utformas måste studeras närmare genom probelysning. Det är viktigt liksom vid all offentlig belysning av konst att belysningsutrustningen inte stör verket, och samtidigt är robust och hållbar. En utmaning i det här fallet är verkets storlek och placering i förhållande till ögonhöjd. Verket ska gå att betrakta från många håll utan att man blir bländad, och utan att eventuella stolpar stör.

Ny planetinstallation

De planetskulpturer som planeras i parken ska belysas på olika sätt. Ljussättningen ska ta hänsyn till skala och material, och måste detaljstuderas i gestaltungsfasen. Ett translucent material som t ex glasfiber eller akryl kan belysas inifrån igenom materialet, medan ett opakt material utan hål ljussätts utifrån.

Placeringen vid entréer och noder gör att de ger platserna identitet och ljuset kan förstärka detta.

Ett translucent material ljussätts inifrån för att materialets egenskaper ska komma till sin rätt.

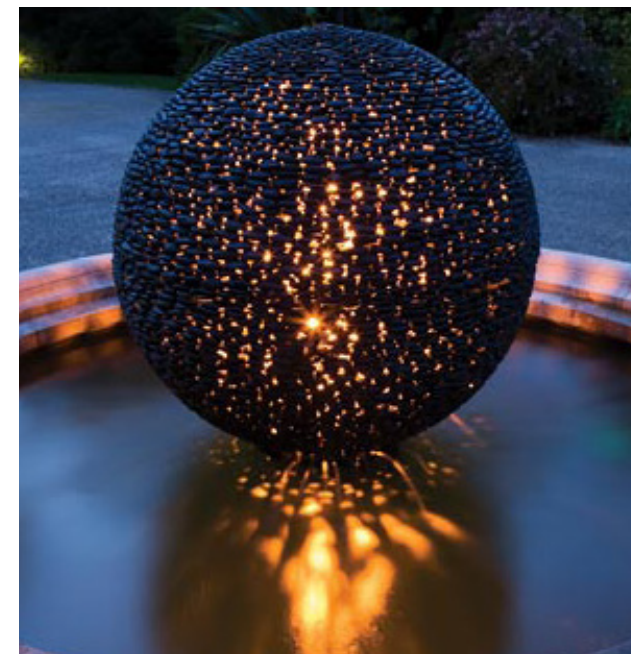
<http://www.popsugar.com/home/Love-Hate-Globe-Floor-Lamp-1539104>

http://sharalablogspot.se/2007_04_01_archive.html

En naturalistisk utformning av planeten kan ljussättas mer "naturtroget" med en ljuskälla som på håll belyser halva planeten. Ett diffust upplättningsljus kan behövas, och kan till exempel komma från en lämpligt placerad parkarmatur. Det kan också vara viktigt att studera hur ytans relief framträder som bäst.

Planet Alpha, Marmor, Konstnär: Matthias Contzen foto: Continuum gallery

<http://pithandvigor.com/shop-for-garden-products/lighting/the-dark-planet-from-david-harper/>

Ett opakt material som är perforerat kan belysas antingen utifrån eller inuti eller i kombination. Att ljussätta inifrån kan skapa fina skuggbildningar.

<http://www.davidharber.com/sculpture.htm>

Lekplats på krönet - Luftballong

Luftballongen ljussätts helst inifrån, så att ljuset kan sippra ut på ett lågmålt vis. Denna ljussättningsprincip ger ett bländfritt och trevligt ljus och är också pedagogiskt riktigt, eftersom varmluftsballongernas gaslåga belyser ballongen på ett liknande sätt. Det är viktigt att hitta balans mellan detta objekt och övriga intilliggande ljussatta objekt så att inte konkurrens uppstår.

Exempel på inifrånbelyst lekutrustning, här i form av svampar i trä, Kristineberg, Stockholm.

(Här finns också kraftig strålkastarbelysning som inte passar en mindre lekplats av det slag som planeras i Observatorielunden).

Foto: Anna Waernborg

Bilder på luftballonger i skymningen. De är naturligt ljussatta av gaslågan som värmer upp luften i ballongen. Ljuset är milt och bländfritt, och skapar en festlig stämning där de färgrika ballongerna glöder mot kvällshimlen.

Källförteckning

Kunskapens kvarter, Husen runt Observatorielunden
Utgiven av Stockholms stadsbibliotek 2000

Svensk Trädgårdskonst under fyra hundra år
Byggförlaget Stockholm 2000

Alla tiders Stockholm
Riksintressen för kulturmiljövården 2014

Huset närmast himlen -Stockholms observatorium 250
år: jubileumsskrift
Cecilia Bergström, Inga Elmqvist 2003

Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområ-
den – en metodutveckling. *Stockholms Stadsmuseum*
Kulturmiljöenheten 2011

GAMLA OBSERVATORIET Vård- och underhållsplan
framtagen av Tyréns för KVA 2009

Observatoriet - En byggnadsinventering
Stockholms Stadsmuseum 1986

Parkplan Norrmalm - Strategier för utveckling av
parker och gröna gaturum
Stockholm Stad 2015

Europas Trädgårdar
Anna Maria Blennow 1996

